

Tadeusz Budrewicz

TEOFIL ZIEMBA – BIOGRAF ADAMA MICKIEWICZA

SŁOWA KLUCZOWE

Adam Mickiewicz; Teofil Ziemba; biografia; dokumenty; historia literatury

Na biografię intelektualną Teofila Ziembę można patrzeć jak na przykład niespełnionych nadziei. Oto wieloletni profesor w prestiżowym Gimnazjum św. Anny w Krakowie, zajmujący się, poza obowiązkami nauczycielskimi, kwerendami i szperactwem źródłowym, mającym doprowadzić do dokładnego opisu życia Mickiewicza. Sporo zrobił, lecz nie dokonał zamierzonego dzieła w całości, ponieważ był uwiązany do szkoły. Tak to wyglądało w oczach niejednego czytelnika prasy codziennej.

Wiadomo, że biografią Mickiewicza od dłuższego czasu zajmuje się dr Teofil Ziemba, a liczne ustepy z rozległej jego pracy miały sposobność szersze koła naszego społeczeństwa czytać, gdyż były one pomieszczone w rozmaitych pismach periodycznych. Dla uzupełnienia i ostatecznego uporządkowania skrzętnie nagromadzonych materiałów potrzebował dr Ziemba swobody zupełnej i pragnął nawet wyjechać do Paryża, gdzie by niewątpliwie wiele nowych szczegółów do życiorysu poety zebrać mógł. Przyszła mu w pomoc Akademia Umiejętności, nadając mu na ten cel stypendium z fundacji Gałęzowskiego. Ale cóż, kiedy p. Ziemba jest niestety profesorem gimnazjalnym! Najwyższa naukowa instytucja przyznała mu stypendium, ale nasza niby autonomiczna

Tadeusz Budrewicz – prof. dr hab., Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Instytut Filologii Polskiej, ul. Podchorążych 2; 30-082 Kraków, <https://orcid.org/0000-0003-4557-7260>;
e-mail: polon@up.krakow.pl

Rada Szkolna nie chciała się z tym liczyć i otrzymał p. Ziemba niedawno odpowiedź Rady Szkolnej, iż „p. minister nie może się zgodzić na udzielenie mu urlopu”, chociaż ten urlop był motywowany względami naukowymi, chociaż chodziło o wykończenie biografii najznakomitszego wieszca polskiego ((mc) 1883: 2).

Nauczyciele gimnazjalni byli jednak elitą intelektualną, często ich nazwiska stały się chlubą dziejów nauki. Konstanty Wojciechowski był we Lwowie i nauczycielem, i dyrektorem szkoły, i działaczem towarzystw pedagogicznych, metodykiem i historykiem literatury, którego bilans dokonań budzi szacunek (*Cieniom...* 1925: 49–61). Koledzy Ziembę z Gimnazjum św. Anny to np. Kazimierz Nitsch i August Sokołowski – dobrze znani w uniwersyteckiej humanistyce. Sam Ziemba, owszem, do Paryża nie pojechał, ale na podróż naukową do Lipska, Halle i Berlina dostał stypendium w 1886 roku (Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego: WF II 121). Etat gimnazjalny nie uniemożliwiał mu pracy badawczej (pensum 18 godzin tygodniowo); utrudniał ją nadmiar dobrowolnie podejmowanych zajęć dydaktycznych, skoro w latach 1872–1897 był docentem w Uniwersytecie Jagiellońskim (od 1897 roku profesorem nadzwyczajnym), a tu miewał cztery kursy po trzy godziny tygodniowo (w latach dziewięćdziesiątych już tylko po jednej godzinie), obok tego wykładał na Kursach dla Kobiet im. Adriana Baranieckiego (literatura polska i powszechna, estetyka). Wśród jego uczniów znajdowali się m.in. Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Lucjan Rydel i Stanisław Wyspiański. We wspomnieniach pozostał jako wybitny dydaktyk¹. Jako uczony, zarówno w swej koronnej specjalności (filozofia i estetyka), jak i w zakresie historii literatury, stał raczej w drugim szeregu. Z perspektywy stu kilkudziesięciu lat zaciekawia osobista pasja człowieka, który podejmował badania, choć ich tematyka rzadko i zwykle luźno wiązała się z jego obowiązkami zawodowymi. „Był jednym z pierwszych badaczy, zbierających materiały do życiorysu i oceny działalności A. Mickiewicza” (*Luźne kartki* 1900: 58).

Zarys biografii

Koleje życia Teofila Zygmunta Ziembę można odtworzyć jedynie szkicowo, odwołując się do nekrologów (*Teofil Ziembicki* 1900a: 1; *Teofil Ziembicki* 1900c: 2; *Pogrzeb...* 1900, nr 39: 2; *Teofil Ziembicki* 1900b: 3; *Teofil Ziem-*

¹ „Jako bowiem wielki miłośnik poezji często zadawał przeróżne wiersze na pamięć! I biada owej niemuzycznej i arytmicznej duszy, która pomyliła w wierszu szyk wyrazów, poprzestawiała spondeje z jambami i zagubiła wskutek tego śpiewność i melodyjność utworu! Lepiej ci wtedy bracie było iść z kamieniem młyńskim u szyi w nurty Rudawy niż przeżyć owe minuty pełne goryczy, wyrzutów i uświadamiania ci bezceństwa, jakiego dopuściłeś się wobec największych świętości!...” (Balicki 1938: 8).

bicki 1900d: 4)² oraz dokumentacji w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego: S II 619; WF II 121; Komisja Egz. Naucz.; Starnawski 2002: 358–360). Urodził się 21 marca 1847 roku w Jaryszowie (obwód lwowski), był synem Franciszka, urzędnika. W latach 1854–1858 uczęszczał do szkoły ludowej we Lwowie, w latach 1858–1865 uczył się w tamtejszym gimnazjum akademickim (matura „z odznaczeniem”), następnie odbył studia w zakresie filozofii we Lwowie (1865–1869), uzyskując doktorat z filozofii „et atrium liberarium” na podstawie pracy *Locke und Seine Werke*. Był m.in. uczniem Antoniego Małeckiego. Po studiach we Lwowie kontynuował je przez jeden semestr w Krakowie. W 1870 roku przez kilka miesięcy towarzyszył Aleksandrowi Czackiemu w podróży do Włoch, gdzie oddawał się studiom z estetyki. 21 marca 1871 roku złożył w Krakowie egzamin nauczyciela gimnazjalnego „w zakresie filozofii w połączeniu z filologią” (złożył „wypracowania klauzurowe” z greki, łaciny i filozofii), a w roku 1872 egzamin z języka polskiego „w zakresie całego gimnazjum”. Egzaminatorzy – profesorowie Franciszek Bratranek i Józef Kremer – wiązali z nim duże nadzieje i popierali jego karierę. W roku 1871 Ziemia podjął pracę w krakowskim Gimnazjum św. Anny jako suplent, od 1872 roku pracował jako „rzeczywisty nauczyciel”, a od roku 1875 jako profesor. Po odbyciu podróży naukowej do Niemiec, Francji i Włoch habilitował się w Uniwersytecie Jagiellońskim w zakresie historii filozofii (1872) na podstawie pracy *Jan Śniadecki na polu filozofii*. Zakres habilitacji rozszerzył w roku 1878 na filozofię „w całym zakresie”. Kremer, występując jako recenzent habilitacji, dostrzegł w niej trud systematyzacji problemów, którego nie widzieli zdawkowo oceniający pracę Maurycy Straszewski (Straszewski 1875: 10) ani zagorzały krytyk Aleksander Skórski³.

W gimnazjum uczył propedeutyki filozofii, logiki, łaciny, języka niemieckiego, psychologii, języka polskiego (z czasem coraz częściej tego przedmiotu). Wykłady jako docent prowadził najpierw w historii filozofii starożytnej, średnio-wiecznej i nowożytnej oraz z logiki, psychologii, pedagogiki, historii oświaty⁴, estetyki, z czasem koncentrując się na estetyce, psychologii i pedagogice na seminarium nauczycielskim, przygotowującym do zawodu (po śmierci Kremera zasadniczy wykład z filozofii prowadził Straszewski). Ziemia miewał na wykładach od 24 do 77 słuchaczy. Z czasem coraz rzadziej pisał o filozofii, coraz

² Nekrologi w pismach warszawskich powtarzały teksty z prasy krakowskiej.

³ Skórski (1873b: 128) określił Ziembę mianem „dyletanta filozoficznego”, a jego pracę uznał za „nieudolną” i „płytką”; por. Skórski 1873a: 232. Pozytywnie ocenił książkę Ziemby Alfred Brandowski (1872: 93–94).

⁴ Przygotował manuskrypt *Dzieje oświaty i wychowania w XX odczytach mianych w Muzeum Przemysłowym w Krakowie*, ale bezskutecznie czekał na zainteresowanie wydawców.

częściej o literaturze. W 1887 roku podjął w Uniwersytecie Jagiellońskim próbę habilitacji w zakresie literatury powszechnej, uzasadniając swoje kwalifikacje autorstwem prac krytycznych i przekładów z literatur romańskich oraz biegłą znajomością języków obcych (angielski, czeski, francuski, niemiecki, węgierski, włoski). Byłaby to pierwsza w Polsce katedra literatury powszechnej (porównawczej), a Ziemia istotnie miał w dorobku prace z literatur obcych⁵. Rada Wydziału Filozoficznego odmówiła jednak, kierując się obszerną a negatywną w konkluzji opinią Stanisława Tarnowskiego, który (1) nie widział potrzeby tworzenia takiej katedry, natomiast opowiadał się za utworzeniem specjalnej katedry literatur romańskich, (2) dorobek naukowy Ziembę uznał generalnie za kompilacyjny, zaś w zakresie literaturoznawstwa (w tym prace o Mickiewiczu) za popularny, przydatny dla szkół, ale nie kursu uniwersyteckiego.

W roku 1879 Ziemia ożenił się z Florą Jawornicką (*Kronika miejscowa...* 1879: 2). W Krakowie stał się postacią znaną głównie z odczytów publicznych, które wygłaszał na cele charytatywne (zyski szły na pomoc materialną dla młodzieży, później coraz częściej na Towarzystwo Oświaty Ludowej). Tematyka prelekcji bywała różna, zwykle korespondowała z aktualnie opracowywanymi zagadnieniami naukowymi (np. o Stanisławie Leszczyńskim [„Kraj” 1873: 2], Komisji Edukacji Narodowej [„Kurier Krakowski” 1876: 2], Janie Kochanowskim [„Czas” 1887: 4], sztuce greckiej [„Czas” 1878: 2], życiu Mickiewicza [„Kurier Krakowski” 1887: 2], Mickiewiczu jako nauczycielu [„Czas” 1891: 3]). Miał łatwość rymowania, toteż nieraz występował publicznie z okolicznościowymi wierszami (np. nad grobem Kremera [„Czas” 1875: 2]) czy podczas uroczystości jubileuszu trzeshsetlecia Gimnazjum św. Anny [„Gazeta Narodowa” 1888: 3])⁶. Był członkiem Akademii Umiejętności i wygłaszał tam odczyty, niezbyt wprawdzie często. Wydaje się, iż po nieudanej próbie habilitacji z literatury powszechnej w jego postawie badacza nastąpił przełom – coraz bardziej angażował się w reformy gimnazjalne, rzadziej wracał do Mickiewicza. Symptomatyczne, iż w roku akademickim 1891/92 Ziemia – powszechnie znany mickiewiczolog – prowadził uniwersyteckie konwersatorium z psychologii, zaś życie i pisma Mickiewicza omawiał Józef Tretiak (*Spis wykładów...* 1891: 10, 14).

⁵ Zob. Ziemia 1886a; 1886b: 721–729, 818–824, 912–921, 1020–1024; 1889: 22–27, 134–147; 1893: 604–606. Ziemia miał też w dorobku tłumaczenia: Goethe 1885; Homer 1897; 1890 (opinie były dobre: „Wiersz i rytm potoczny, rymy przyjemne i niewyszukane, język ładny a myśl prawie wszędzie trafnie oddana” [Heck 1898/1899: 16]).

⁶ Ta przesłanka pozwala wysunąć hipotezę, że Ziemia mógł pod pseudonimem „Teofil Z.” układać wiersze-szarady i wierszowane odpowiedzi na te szarady, które nagradzano tomami poezji Mickiewicza (por. „Czas” 1889: 3). Wśród krakowskiej profesury żartobliwe zabawki wierszem były popularne.

W 1892 roku został członkiem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych (*Spis wykładów...* 1891: 10, 14), często wygłaszał odczyty i publikował prace o europejskich systemach oświaty. Opowiadał się za reformą gimnazjów (redukcją przedmiotów filologicznych i wprowadzaniem praktycznych, zmniejszeniem obciążeń szkolnych), co stawiało go w opozycji do wielu kolegów uniwersyteckich i kadry nauczycielskiej (Ziemba 1891a; 1891b: 2; 1892; 1898)⁷. Od roku szkolnego 1895/96 z programów Gimnazjum św. Anny oraz spisów wykładów UJ znika nazwisko Ziemba, pojawia się Teofil Ziembicki. Odtąd tak badacz będzie podpisywał własne publikacje. W roku 1897 został mianowany profesorem nadzwyczajnym UJ (*Otwarcie...* 1897: 2). Zmarł 13 lutego 1900 roku, spoczął na Cmentarzu Rakowickim.

Prace naukowe

Studia Ziembę z zakresu filozofii oraz dziejów oświaty oceniano krytycznie. Obszernemu zarysowi *Tadeusz Czacki i jego zasługi, zwłaszcza w dziejach naszego szkolnictwa* (1872) zarzucono, iż powtarza „to, co już znane i bardzo znane” (*O dwóch...* 1874: 2), choć autor oparł pracę na najnowszych źródłach drukowanych. Najwięcej głosów krytycznych wywołało studium *Pozytywizm i jego wyznawcy w dzisiejszej Francji* (1872). Ziembę starał się tam nie tyle scharakteryzować prąd filozoficzny, co ośmieszyć środowisko tworzące zręby nowej religii. Zarzucono mu „przemysłowość literacką” (*Pozytywizm...* 1873: 179), intencje likwidatorskie (*Polemika stronnictw...* 1873: 2) ale sami pozytywiści przyznawali, iż „nie fałszuje on ważniejszych danych” (A.G.B. 1873: 144)⁸. Na zarzuty o kompilatorstwo (Omikron 1875: 1) autor odpowiedział prostym argumentem: jak mógł być jednocześnie krytykiem pozytywizmu i rzekomym „tłumaczem” dzieła, które ten pozytywizm wychwala? (Ziemba 1875: 3). Pochwały spowodowane ciekawymi przykładami z literatury, ale również nagany za lekceważenie fizjologicznych podstaw psychologii, otrzymał jego podręcznik *Psychologia* (Kaszewski 1877: 252–254; Im. 1877: 173; Kozłowski 1877: 203–204)⁹. Sporo głosów krytycznych wywołała *Estetyka poezji* (1882). Recenzenci zwykle zarzucali, że to nie podręcznik „estetyki”, lecz „poetyki”, niemniej praca Ziembę była popularna jako w zasadzie jedyny wówczas systematyczny wykład teorii literatury (Cz. 1882: 82–83; *Estetyka poezji...* 1882: 764; Łagowski 1884)¹⁰.

⁷ Zob. też *Walne zgromadzenie...* 1897: 1–2.

⁸ Krytyczną recenzję ogłosił „Tygodnik Wielkopolski” (1873: 128–129). Nie udało się ustalić zależności między książką Ziembę a jego referatem *O pozytywizmie i materializmie* przedstawionym w Akademii Umiejętności. Por. *Wiadomości bieżące...* 1873: 1.

⁹ Recenzenci nie zwrócili uwagi na próbę nowego podziału „uczuc”.

¹⁰ Bardzo rzeczową ocenę z wnioskiem o konieczności respektowania zasady historyzmu przy omawianiu przekształceń form artystycznych przedstawił Kazimierz Kaszewski (1883).

Ziemia wydał *Pisma* Stanisława Trembeckiego poprzedzone *Wstępny słowem* z dodaniem „objaśnień” Mickiewicza przy *Zofiówce*. W tym *Wstępny słowie* sporo miejsca poświęcił stosunkowi Mickiewicza do Trembeckiego i wpływowi klasyka na twórczość romantyka (Ziemia 1883c: X–XIII). Wobec niektórych wierszy poety zachował się jak cenzor obyczajowy, nie przedrukowując tych, które uznał za nieprzyzwoite (Ziemia 1883c: XVIII)¹¹. Jako mickiewiczolog Ziemia dał się poznać już w *Psychologii*. Przy omawianiu poszczególnych zagadnień *stricto* psychologicznych odwoływał się do przykładów branych z życia i/lub twórczości autora *Dziadów*. Przekonując, iż „dusza działa na ciało”, egzemplifikował tęzę faktem z życia Mickiewicza, który – wedle relacji córki – posiwał w ciągu trzech dni (Ziemia 1877: 4). Uznawał go za „geniusza”, gdyż „nowe torował drogi” (Ziemia 1877: 94). Wpływ wywierany przez wzrok „z wielką psychologiczną prawdą” oddał Mickiewicz w opisie Halbana (Ziemia 1877: 35). Takąż „prawdę psychologiczną” widział Ziemia w „duchach nocnych” (Ziemia 1877: 37), uznawał też że wyobraźnia pobudzana przez muzykę umożliwiała poecie improwizowanie (Ziemia 1877: 52). Ziemia nieraz odstępował od wykładu psychologii, unosząc się nad mistrzostwem języka poetyckiego *Pana Tadeusza* (Ziemia 1877: 57–58). Do epepei odwoływał się, wyjaśniając problem „chłodnego rozsądku” rozpoznającego złudzenia (Ziemia 1877: 92). Tu chyba, w psychologii, tkwią podstawy metody, którą później stosował badacz, rekonstruując biografię twórczą poety, w „psychologicznym rozbiórze uczuć” (N.H. 1883: 320) życia i ich odzwierciedleniu w utworach.

Kalendarium prac Ziemy o Mickiewiczu przedstawia się następująco:

- *Mickiewicz w okresie nowogródzkim* („Tygodnik Ilustrowany” 1882, nr 357–360);
- *Petersburg, Odessa i Moskwa: Ustęp z życia Mickiewicza* („Nowa Reforma” 1882, nr 228–247);
- *Mickiewicz w podróży po Niemczech i Szwajcarii w roku 1829* („Dziennik Poznański” 1882, nr 266–276 [z przerwami]);
- *Adam Mickiewicz po raz pierwszy we Włoszech* („Przegląd Lwowski” 1882, z. 20–22, 24; 1883, z. 2–5);
- *Z życia Polaków we Francji. „Rzut oka na 50-letnie koleje Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu 1833–1883” skreślił L. Gadon, Paryż 1883* [recenzja] („Czas” 1883, nr 110);
- *Dziecinne lata Mickiewicza* („Czas” 1883, nr 171–177);
- *Mickiewicz w pierwszych latach rodzinnego życia* („Tygodnik Ilustrowany” 1883, nr 28);

¹¹ Edycja ta zyskała uznanie Józefa Ignacego Kraszewskiego (*Listy...* 1883: 343) oraz Antonie Gustawa Bema (Bem 1883: 338–341).

- *Mickiewicz w przededniu Towiańszczyzny* („Tygodnik Ilustrowany” 1883, nr 48–52);
- *Miodowy miesiąc w życiu Mickiewicza* („Kurier Warszawski” 1883, nr 41–42);
- *Przyczynek do biografii Mickiewicza* („Gazeta Lwowska” 1883, nr 108);
- *Mickiewicz pod wpływem profesorów wileńskich* („Biblioteka Warszawska” 1883, t. 1);
- *Przyjaźń i miłość w życiu Mickiewicza (okres wileński i kowieński)* („Biblioteka Warszawska” 1883, t. 2);
- *Mickiewicz w Dreźnie* („Przewodnik Naukowy i Literacki” 1883, nr 2);
- *Ustęp z życia Mickiewicza: uwięzienie i wyrok wygnania* („Przegląd Literacki i Artystyczny” 1883, nr 16–19);
- *Mickiewicz w pierwszych latach emigracji* („Przewodnik Naukowy i Literacki” 1884, nr 1 i 2);
- *Kilka słów z powodu najnowszej książki o Mickiewiczu* („Kronika z życia Mickiewicza”, zestawił Wł. Betza, Lwów 1884) („Tygodnik Ilustrowany” 1884, nr 93);
- *Okres „chmurny” w życiu Adama Mickiewicza* („Biblioteka Warszawska” 1884, t. 1);
- *Petersburg, Odessa i Moskwa: Ustęp z życia Adama Mickiewicza* („Biblioteka Warszawska” 1884, t. 2);
- *Mickiewicz w podróży po Niemczech i Szwajcarii w r. 1829* („Biblioteka Warszawska” 1884, t. 4);
- *Mickiewicz w ostatnim okresie życia* („Tygodnik Ilustrowany” 1885, nr 131–147);
- *Mickiewicz i Ankwiczówna (Pierwszy pobyt Mickiewicza we Włoszech. 1829–1830)* („Biblioteka Warszawska” 1885, t. 3);
- *Uzdrowienie pani Celiny (Ustęp z życia Mickiewicza)* („Bluszczy” 1885, nr 40)
- *Adam Mickiewicz w podróży w r. 1830–1831* („Biblioteka Warszawska” 1886, t. 1);
- *Adam Mickiewicz. Zarys biograficzno-literacki. 2 tomy. Kraków i Warszawa. Nakład Gebethnera i Wolffa, 1886* [recenzja] („Czas” 1886, nr 8);
- *Miodowy miesiąc w życiu Mickiewicza* („Czas” 1887, nr 182);
- *Mickiewicz w pierwszych latach rodzinnego życia* („Czas” 1887, nr 183–184);
- *Młodość Mickiewicza: Obraz pierwszych wpływów na rozwój umysłu i charakteru* (Kraków 1887);
- *Ostatnie lata i śmierć Mickiewicza* („Czas” 1890, nr 148–150);
- *Śmierć Mickiewicza* („Czas” 1890, nr 151);
- *Śmierć Mickiewicza* („Kraj” 1890, nr 26);
- *Władysław Mickiewicz jako biograf swego ojca* („Czas” 1891, nr 8).

Zestawienie pokazuje wyraźną koncentrację badań w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych. „Literacka drużyna” pracująca nad „dziełami i życiem” Mickiewicza liczyła wtedy przynajmniej 75 osób (Pieniążek 1890: 3). Powszechnie wiedziano o trzech: Adamie Rzążewskim (Aer), Józefie Tretiaku oraz Ziembie. Nieraz ich nazwiska wymieniano łącznie („Trzech uzdolnionych pracowników wykończają jednocześnie żywot Mickiewicza” [E. 1883: 2])¹². Impulsem do podjęcia intensywnych prac biograficznych była zbliżająca się rocznica trzydziestolecia zgonu poety. Od 1882 roku kraj ekscytował się kwestią pomnika Mickiewicza w Krakowie, ogłaszanymi wtedy konkursami rzeźbiarskimi i sporami o miejsce ustawienia monumentu, a także składkami wpłacanymi tak na obelisk, jak i na pokrycie kosztów sprowadzenia zwłok poety do Ojczyzny. Kult Mickiewicza znalazł się w zenicie, pojawiły się naturalne i zrozumiałe potrzeby opracowania biografii autora *Dziadów*. W pomnikowym rwetesie mało kto pamiętał o uchwale krakowskiego Koła Artystyczno-Literackiego z 10 maja 1882 roku, która dotyczyła konkursu na napisanie biografii poety: „życiorys treściwy, opowiedziany przystępnie”, objętości 10–12 arkuszy¹³. Warunki finansowe były atrakcyjne (nagroda 500 złotych reńskich plus 15% od ceny każdego sprzedanego egzemplarza). W „Komitecie oceniającym” znalazło się miejsce dla znawców przedmiotu – Adama Bełcikowskiego, Piotra Chmielowskiego, Antoniego Małeckiego, Stanisława Tarnowskiego. Rolę inspirującą w ożywieniu biografistyki Mickiewiczowskiej ta uchwała Koła spełniła. Nie można tego powiedzieć o kolejnym konkursie na życiorys poety, który w 1897 roku ogłosił „Kurier Warszawski” (napisanie życiorysu popularnego o objętości do 2,5 arkusza, z koniecznym warunkiem wplecenia w biografię cytatów z utworów wieszca, aby mogły pełnić rolę „złotych myśli” [*Konkurs...* 1897: 2])¹⁴. W drugiej połowie XIX wieku w zbiorowej duszy polskiej była już silnie ugruntowana świadomość, że biografia Mickiewicza stanowi cenne dziedzictwo kultury narodu, że ma wartość równą pamiątkom po poecie. Nic dziwnego, iż pojawił się nawet obszerny życiorys wierszowany, którego autor wśród źródeł, jakie wykorzystał, wymienił monografię Chmielowskiego oraz... „Własne serce” (Hoffman 1906: 107). Dla potrzeb tej biografii ci, którzy w jakiś sposób mogli się przyczynić do jej powstania,

¹² Podobnie Dr S.W.: „zabrało się równocześnie kilku młodszych pisarzy do skreślenia obszerniejszego dzieła o życiu i pismach Mickiewicza” (Dr S.W. 1886: 421). Niemal identycznie Piotr Chmielowski: „trzech krytyków podjęło pracę zobrazowania kolei życia i analitycznego rozbioru natchnień największego wieszca naszego w najrańszej dobie twórczości jego poetyckiej” (Chmielowski 1884: 362).

¹³ Pełny tekst uchwały: *Kolo...* 1882: 2; wersja skrócona: „Czas” 1882: 2.

¹⁴ Warunki konkursu były zbyt trudne, nieprzyznane 400 rubli nagrody złożono w Kasie im. Mianowskiego. Zob. Redakcja 1897: 2.

dyssponując materiałami, wiadomościami, a przynajmniej informacjami o przydatnych dokumentach, użyczali ich biografom poety¹⁵.

W nawale publikacji o Mickiewiczu w latach osiemdziesiątych XIX wieku prace Ziembę czasem przechodziły niezauważane, choć ci, którzy je znać powinni – znali i uwzględniali wyniki jego studiów¹⁶. Niektóre artykuły były streszczane i oceniane w periodykach (*Życiorys Mickiewicza* 1883: 214; *O Mickiewiczu* 1883: 3; *Przegląd...* 1887: 59–88)¹⁷. Dobrze recenzje zebrała książka *Młodość Mickiewicza...* (*Młodość Mickiewicza...* 1888: 3; Matusiak 1888: 14–15; wp. 1888: 223–224; Kopia 1888: 91–92). Czasem autorzy artykułów do tego stopnia dbali o jakości estetyczne narracji opowiadającej, że wprost nie znajdowali okazji do wyznania, komu zawdzięczają wykorzystane materiały (Pieniązek 1889). Najobszerniej mickiewiczologiczne studia Ziembę omówił Czesław Pieniązek, słusznie zarzucając im brak „tła historycznego” i literackiego, choć wniosek, jaki formułował, nie jest trafny: dlatego nie możemy zrozumieć „wpływów, jakie na niego działały, a stąd nie rozumiemy i poety” (Pieniązek 1890: 16). Właśnie kategoria „wpływu” (osób i zdarzeń) na Mickiewicza była przez Ziembę podnoszona częściej niż przez innych biografów. „Wpływ” badacz zawęził do kwestii osobowościowej i charakterologicznej (Borowy 1921: 9), usilnie podkreślając oryginalność poglądów Mickiewicza nawet na tle George’a G. Byrona, Johanna Wolfganga Goethego czy Francesca Petrarki. Taki zakres pojęciowy korespondował z ogólnym zamysłem pedagogicznym – Ziemia chciał wykazać, że Mickiewicz był człowiekiem dobrym, cnotliwym, mogącym stanowić wzór dla młodzieży (stąd akcentowanie kategorii pracowitości, przyjaźni, wierności, przywiązania do rodziny i Kościoła).

¹⁵ Por. „Jeszcze jedno życzenie, a raczej prośba, do tych wszystkich, co znali poetę i może wiele jeszcze o nim pamiętają, aby raczyli albo sami ogłosić swoje o nim wspomnienia, albo udzielić ich za pośrednictwem redakcji »Tygodnika Ilustrowanego« autorowi niniejszego artykułu, jak to ustnie lub piśmiennie uczyniło już kilku, a zwłaszcza panowie: Antoni Edward Odyniec, Aleksander Chodźko, Aleksander Rypiński, Władysław hr. Plater, książę Władysław Czartoryski, Karol Rogowski, Karol Bajkowski i Erazm Zaremba, którym przy tej sposobności niech mi wolno będzie już teraz publicznie podziękować” (Ziemia 1884a: 227). Porady i wskazówki w sprawach dokumentów, zob. E. 1883: 2. Dzięki bezinteresownej życzliwości Stefana Muczковского (syna Józefa, bibliotekarza i bibliografa) Ziemia opublikował ważne materiały w „Gazecie Lwowskiej” (1883).

¹⁶ Tak np. Józef Tretiak (1884: 190–191) koryguje własne sądy wcześniejsze (ogłaszane w „Gazecie Lwowskiej” 1882–1883), powołując się na badania Ziembę. Wspomina też o nich w książce *Młodość Mickiewicza (1798–1824): życie i poezja* (Tretiak 1898: 1). Wątpliwości wobec niektórych argumentów Ziembę zgłaszał Jan Siemieński (1889: 11, 36). Bilanse mickiewiczologii tworzone w setną rocznicę urodzin poety już jednak o Ziembie nie pamiętały (por. Prokesh 1898: 2–3).

¹⁷ Piotr Chmielowski ocenił, iż w metodzie biograficznej Ziembę utwory Mickiewicza „służą tylko do objaśniania przygód lub uzasadnienia poglądów życiopisarza”, zarazem jednak przyznawał im wartość poznawczą „w kilku zupełnie autentycznych a z rękopismu [!] przezeń wydobytych i ogłoszonych materiałach do życiorysu poety” (Chmielowski 1884: 363).

W pracach o Mickiewiczu był Ziemba badaczem-dokumentalistą i nauczycielem. Skrupulatność dokumentalisty nakazywała mu cytować w całości wszystkie odnalezione przez siebie dokumenty (dla okresu wileńskiego odkrył ich sporo) i dbać o informacyjną wartość zapisu bibliograficznego. Na tle szczęśliwszych konkurentów: Tretiaka, Chmielowskiego czy Józefa Kallenbacha wyróżniał się *in plus* sposobem użytkowania bibliografii przedmiotu. Cytowanie obszernych źródeł połączone z konwencją „opowiadania biograficznego” (Kleiner 1912: 33)¹⁸, bliskiego sztuce powieściowej (z tworzeniem fikcyjnych dialogów i odtwarzaniem stanu duszy bohatera biografii) miało uzasadnienie pedagogiczne, ale utrudniało lekturę, bo czytelnik zbyt często przechodził z jednej konwencji narracyjnej do drugiej (pod względem atrakcyjności narracji Ziemba ustępował Tretiakowi). Krakowski pedagog tworzył biografię Mickiewicza według kanonów pozytywistycznej formacji intelektualnej, preferującej determinizm, genetyzm i psychologizm w wersji asocjacionistycznej. Kanon przewidywał postępowanie w porządku: fakt zaistniały (rzeczywistość zewnętrzna) – jego przeżywanie przez poetę – jego obraz poetycki wywołany wspomnieniem. Tak Ziemba, jak i Tretiak utwory Mickiewicza objaśniali poprzez wyjaśnienie stanu duszy poety w momencie tworzenia. Ziemba, niegdyś przysięgły wróg idei pozytywistycznych, w metodzie „rozbioru” utworu literackiego nie różnił się od wskazań koryfeusza pozytywizmu – Juliana Ochorowicza (Ochorowicz 1877)¹⁹.

Badania Ziembę nad biografią Mickiewicza przyniosły wymierne efekty w postaci odnalezienia i udostępnienia cennych dokumentów z okresu wileńskiego. Jemu też zawdzięczamy uporządkowanie faktograficzne kolejnych podróży Mickiewicza oraz zainspirowanie badań nad okresem Towiańszczyzny (tu jednak był stronniczy, unikając spraw drażliwych pod względem obyczajowym i moralnym). Kronika życia i twórczości Mickiewicza sporo mu zawdzięcza. Również dlatego, że jako badacz był – na tle współczesnych – bardzo krytyczny i sumienny.

Biograf dokładał starań, aby podawane daty były maksymalnie ściśle – zestawiał fakty, kontrolował daty podawane w korespondencji poety, porównując je z ówczesnymi kalendarzami:

To samo stwierdza także list pisany według naszych obliczeń w końcu września 1825 do Malewskiego [...] Przez porównanie z listem Malewskiego pisany z Moskwy w r. 1825, w którym wspomina o dniu swoich imiennin. [...] W pełnym wydaniu dzieł Mickiewicza wiersz ten oznaczony jest datą 29 października 1825. Jest to data według kalendarza ruskiego, zatem według łacińskiego 10 listopada. Czy więc przy

¹⁸ Kleiner uważał Ziembę za „biografa-narratora”, jego dorobek włączał do dziedziny badań historycznych.

¹⁹ Trzeba podziwiać celność wnioskowania Władysława Kozłowskiego, który wykazywał, iż Ziemba, krytykując determinizm, „mimo woli przyznaje się do determinizmu” (Kozłowski 1877: 204).

przenoszeniu ruskiej daty z *Odeskiego Wiestnika* nie pomyłono się o dzień jeden. Poeta bowiem wiersz ten mógł istotnie pisać w nocy 29 paźdz., ale wyjechał dopiero nazajutrz tj. 30 paźdz., według ruskiego, a 11 listopada według łacińskiego kalendarza. Zresztą być może, że poeta sam się pomylił, albo też, że chociaż wiersz ten w dniu owym, tj. 10 listop. rzeczywiście napisał – dla nieprzewidzianych jednak przeszkód dopiero 12 listop. z Odessy mógł wyjechać. Daty bowiem podane w *Odeskim Wiestniku* (styczeń 1858 nr 11) jako czerpane ze źródła urzędowego zdają się nie ulegać wątpliwości (Ziemia 1882: 1; 1884c: 225–226).

List ten ma wprawdzie w wydaniu *Korespondencji* datę 16go września, sądzymy wszakże, że zaszła tu pomyłka w oznaczaniu miesiąca, bo wspomniany tam wybór na prezesa Komitetu Polskiego nastąpił dopiero 22 października 1832 r. (Ziemia 1884b: 21).

Ziemia konfrontował różne warianty tekstów: „Tak właściwie opiewa ten wiersz według pierwotnego rękopisu” (Ziemia 1883a: 425). Kontrolował też i porównywał kolejne edycje źródeł, zwracając uwagę na ich wartości informacyjne: „Żałować można, że w czwartym wydaniu *Korespondencji* Mickiewicza nie umieszczono tego listu” (Ziemia 1884c: 359). Krytycznie weryfikował daty powstania poszczególnych utworów, wprowadzając poprawki bio-bibliograficzne:

Jakoż według *Wspomnień* Odyńca miało to być 1 listopada 1820 roku [...] ośmielamy się zrobić małą uwagę, iż w „Dzienniku Wileńskim” z r. 1822 (tom I zeszyt marcowy), gdzie *Świtezianka* była po raz pierwszy drukowaną, znajdujemy na końcu dodatek, że napisaną była w Płuzynach nad Świtezią 12 sierpnia 1821 roku. [...] W pierwszym wydaniu ma wiersz ten datę: „Kowno 27 grudnia”, a jakkolwiek nie w tym roku, mamy wszelkie powody mniemania, że pisany był w roku 1820, nie zaś w 1821, jak inne podają wydania (Ziemia 1883b: 360).

Przy takiej dbałości o szczegóły prawdopodobnie wyglądają nawet jego domysły o przeżyciach poety wywołanych asocjacjami oraz odzwierciedleniem tych przeżyć w tekstach literackich:

Nareszcie o godzinie kwadrans na piątą po południu stanęli w *Piazza del Popolo* i poszli naprzód do najbliższego kościoła, aby za to „podziękować Panu Bogu”.

Wówczas to może przed oczyma duszy naszego poety stanęła jego „płacząca matka”, jak w owej chwili, gdy na wjeździe do Wilna w roku 1815, spełniając jej polecenie, klęczał przed ołtarzem

Panny Świętej, co jasnej broni Częstochowy,

I w Ostrej świeci Bramie! i co gród zamkowy

Nowogrodzki ochrania z jego wiernym ludem... (Ziemia 1882/1883, nr 20: 228).

W dziejach mickiewiczologii pamięta się o szczęśliwszym konkurencie Ziemy: Chmielowskim. Oczywiście – warszawski uczoney zrobił więcej i ciekawiej. Ale warto przypomnieć recenzję, która na kilku stronach zestawiała w sąsiadujących kolumnach zdania Chmielowskiego i... właśnie Ziemy, wykazując „rażące podobieństwo” tych pierwszych z pracami krakowskiego profesora, co „obraża zasady i metodę badania naukowego” (wp. 1888: 223–224; Dr S.W. 1886: 431²⁰). Po latach Chmielowski ocenił, iż Ziemia jako biograf Mickiewicza „zgromadził dużo interesującego materiału, ale nie umiał go krytycznie wyzyskać” (Chmielowski 1899: 180). Sąd słuszny, choć byłoby lepiej, gdyby go sformułował ktoś inny.

BIBLIOGRAFIA

- A.G.B.** [Antoni Gustaw Bem]. 1873. *Pozytywizm i jego wyznawcy w dzisiejszej Francji. Napisał dr Teofil Ziemia. Lwów [!] 1872* [recenzja]. „Opiekun Domowy”, nr 18. S. 144. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Komisja Egz. Nauczyc.: Ziemia Teofil.
- Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Sygn. S II 619 (Ziemia Teofil:teczka osobowa).
- Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Sygn. WF II 121: Ziemia Teofil.
- Balicki Stanisław Euzebiusz.** 1938. *Oni i my, odbitka z „Pół wieku wspomnień”*. Kraków: Druk Anczyca i spółki.
- Bem Antoni Gustaw.** 1883. *Stanisław Trembecki: Profil.* „Prawda”, nr 29. S. 338–341.
- Borowy Wacław.** 1921. *O wpływach i zależnościach w literaturze.* Kraków: Spółka Wydawnicza.
- Brandowski Alfred.** 1872. *Jan Śniadecki na polu filozofii – napisał dr Teofil Ziemia* [recenzja]. „Tygodnik Wielkopolski”, nr 7. S. 93–94.
- Cieniom Konstantego Wojciechowskiego.* 1925. Lwów: Książnica Atlas.
- Chmielowski Piotr.** 1884. *Najświeższa praca o Mickiewiczu.* „Ateneum”, t. 1, z. 2. S. 362–380.
- Chmielowski Piotr.** 1899. *Metodyka historii literatury polskiej.* Warszawa: L. Szkaradziński.
- Cz.** 1882. *Dr Teofil Ziemia. Estetyka poezji. Kraków. 1882* [recenzja]. „Ziarno”, nr 7. S. 82–83.
- „Czas”. 1875, nr 126. S. 2.
- „Czas”. 1878, nr 273. S. 2.
- „Czas”. 1882, nr 128. S. 2.

²⁰ Zestawienie odpisanych przez Chmielowskiego fragmentów na s. 431–436.

„Czas”. 1887, nr 290. S. 4.

„Czas”. 1889, nr 74. S. 3.

„Czas”. 1891, nr 288. S. 3.

Dr S.W. [Stanisław Windakiewicz]. 1886. *„Adam Mickiewicz. Zarys biograficzno-literacki”, skreślił Piotr Chmielowski. Warszawa i Kraków. Gebethner i Wolff. 1886. Dwa tomy* [recenzja]. „Biblioteka Warszawska”, t. 1. S. 425–439.

E. 1883. *Do stosunku Mickiewicza z Wereszczakówną*. „Czas”, nr 143. S. 2.

Estetyka poezji. Dr Teofil Ziemia, Kraków 1882, str. 161 [recenzja]. 1882. „Tygodnik Powszechny”, nr 48. S. 764.

„Gazeta Lwowska”. 1883, nr 108. S. 1–2.

„Gazeta Narodowa”. 1888, nr 245. S. 3.

Goethe Johann Wolfgang. 1885. *Herman i Dorota*. Przeł. Teofil Ziemia. Kraków: Drukarnia „Czasu”.

Hec Korneli Juliusz. 1898/1899. *Ziembicki Teofil: „Iliady” pieśń II* [recenzja]. „Eos”, z. 5. S. 16.

Hoffman Karol. 1906. *Adam Mickiewicz: Życiorys wierszem nakreślony*. Warszawa: Redakcja „Przyjaciela Dzieci”.

Homer. 1897. *Iliada, Pieśń II*. Przeł. Teofil Ziemia. Kraków: W. Anczyc.

Homer. 1890. *Iliada, Pieśń I*. Przeł. Teofil Ziemia. Lwów: Drukarnia W. Łozińskiego.

Kaszewski Kazimierz. 1877. *Psychologia – Napisał dr Teofil Ziemia – Kraków 1877 r.* [recenzja]. „Kłosa”, nr 642. S. 252–254.

Kaszewski Kazimierz. 1883. *Dr Teofil Ziemia – Estetyka poezji – Kraków 1882* [recenzja]. „Kłosa”, nr 916–917.

Kleiner Juliusz. 1912. *Stulecie „Gazety Lwowskiej” 1811–1911. Tom drugi. Część III: Historia „Przewodnika Naukowego i Literackiego” 1872–1911*. Lwów: Redakcja „Gazety Lwowskiej”.

Koło Artystyczno-Literackie. 1882. „Gazeta Krakowska”, nr 69. S. 2.

Konkurs Kuriera Warszawskiego na życiorys popularny Adama Mickiewicza. 1897. „Kurier Warszawski”, nr 144. S. 2.

Kopia Henryk. 1888. *Dr Ziemia Teofil: Młodość Mickiewicza. Obraz pierwszych wpływów na rozwój umysłu i charakteru* [recenzja]. „Kwartalnik Historyczny”. S. 91–92.

Kozłowski Władysław 1877. *Psychologia. Napisał dr Teofil Zygmunt Ziemia* [recenzja]. „Tydzień Literacki, Artystyczny, Naukowy i Społeczny”, nr 13. S. 203–204.

„Kraj”. 1873, nr 278. S. 2.

Kronika miejscowa i zagraniczna. Kraków, 16 czerwca. 1879. „Czas”, nr 136. S. 2.

„Kurier Krakowski”. 1876, nr 41. S. 2.

„Kurier Krakowski”. 1887, nr 6. S. 2.

Listy J.I. Kraszewskiego. 1883. „Kłosy”, nr 961. S. 343.

Im. 1877. *Psychologia przez dra Ziembę* [recenzja]. „Tydzień Literacki, Artystyczny, Naukowy i Społeczny”, nr 11. S. 173.

Luźne kartki. 1900. „Przegląd Pedagogiczny”, nr 5. S. 58.

Łagowski Florian. 1884. *Teoria literatury – Psychologia i estetyka jako nauki pomocnicze*. „Bluszczy”, nr 16–17.

(mc). 1883. *Kraków, 26 września*. „Słowo”, nr 266. S. 2.

Matusiak Szymon. 1888. *Ziemia Teofil: Młodość Mickiewicza. Obraz pierwszych wpływów na rozwój umysłu i charakteru* [recenzja]. „Przegląd Literacki: Dodatek Kraju”, nr 8. S. 14–15.

Młodość Mickiewicza (obraz pierwszych wpływów na rozwój umysłu i charakteru). *Skreślił dr Teofil Ziemia* [recenzja]. 1888. „Czas”, nr 2. S. 3.

N.H. [Napoleon Hirszbard]. 1883. „Biblioteka Warszawska” maj i czerwiec. „Prawda”, nr 27. S. 320.

O dwóch rozprawach drukowanych w sprawozdaniach szkolnych. 1874. „Czas”, nr 156. S. 2.

O Mickiewiczu. 1883. „Słowo”, nr 98. S. 3.

Ochorowicz Julian. 1877. *O twórczości poetyckiej*. Lwów: K. Wild.

Omikron [Władysław Sabowski]. 1875. *Kronika krakowska*. „Gazeta Narodowa”, nr 60. S. 1.

Otwarcie roku szkolnego na Uniwersytecie Jagiellońskim. 1897. „Nowa Reforma”, nr 233. S. 2.

Pieniążek Czesław. 1889. *Sprawa Boża*. „Czas”, nr 71–75.

Pieniążek Czesław. 1890. *Literatura o Mickiewiczu: Luźne uwagi*. Poznań: Nakładem „Kurierza Poznańskiego”.

Pogrzeb ś. p. prof. Teofila Ziembickiego. 1900. „Nowa Reforma”, nr 39. S. 2.

Polemika stronnictw. Kilka uwag z powodu broszury dra Teofila Ziembę. 1873. „Gazeta Polska”, nr 157. S. 2.

Pozytywizm i jego wyznawcy w dzisiejszej Francji. Napisał Dr Ziemia. *Kraków 1872* [recenzja]. 1873. „Przegląd Tygodniowy”, nr 23. S. 179.

Prokesch Władysław. 1898. *Adam Mickiewicz w świetle najnowszej krytyki*. „Nowa Reforma”, nr 144. S. 2–3.

Przegląd najnowszych prac o Mickiewiczu. 1887. „Warta”, nr 687. S. 59–88.

Redakcja. 1897. *Konkurs na życiorys Mickiewicza*. „Kurier Warszawski”, nr 331. S. 2.

Siemieński Jan. 1889. *Sporne kwestie w życiorysie Adama Mickiewicza. Część 1-a*. Lwów: Gubrynowicz i Schmitt.

Skórski Aleksander. 1873a. *Filozofia Jana Śniadeckiego: Studium filozoficzno-krytyczne*. „Tygodnik Wielkopolski”, nr 19–23 [samodzielną odbitką, Poznań 1873].

Skórski Aleksander. 1873b. *Pozytywizm i jego wyznawcy w dzisiejszej Francji, napisał dr Teofil Ziemia* [recenzja]. „Tygodnik Wielkopolski”, nr 11. S. 128–129.

Spis wykładów odbywać się mających w c.k. Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie w półroczu zimowym roku szkolnego 1891/92. 1891. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Starnawski Jerzy. 2002. *Ziemia (później Ziembicki) Teofil Zygmunt.* W: *Słownik badaczy literatury polskiej.* Red. Jerzy Starnawski. T. V. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. S. 358–360.

Straszewski Maurycy. 1875. *Jan Śniadecki: jego stanowisko w dziejach oświaty i filozofii w Polsce.* Kraków: Akademia Umiejętności.

Stroka Wincenty. 1900. *Pamięci Teofila Ziembickiego.* W: Wincenty Stroka. *Z minionych lat: zbiorek poezji.* Kraków: G. Gebethner. S. 212–214.

Teofil Ziembicki. 1900a. „Czas”, nr 39 (wyd. południowe). S. 1.

Teofil Ziembicki. 1900b. „Głos Narodu”, nr 37. S. 3.

Teofil Ziembicki. 1900c. „Nowa Reforma”, nr 36, S. 2.

Teofil Ziembicki. 1900d. „Słowo Polskie”, nr 77. S. 4.

Tretiak Józef. 1884. *Mickiewicz w Wilnie i Kownie: życie i poezja.* T. 3. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt.

Tretiak Józef. 1898. *Młodość Mickiewicza (1798–1824): życie i poezja.* Petersburg: Grendyszyński.

„Tygodnik Wielkopolski”. 1873, nr 11. S. 128–129.

Walne zgromadzenie Towarzystwa Nauczyciel Szkół Wyższych. 1897. „Dziennik Polski”, nr 158. S. 1–2.

wp. [Władysław Prokesch?]. 1888. *Młodość Mickiewicza. Obraz pierwszych wpływów na rozwój umysłu i charakteru. Skreślił dr Teofil Ziemia* [recenzja]. „Tygodnik Ilustrowany”, nr 275. S. 223–224.

Wiadomości bieżące zagraniczne. 1873. „Gazeta Polska”, nr 256. S. 1.

Ziemia Teofil. 1872. *Jan Śniadecki na polu filozofii.* „Rocznik Towarzystwa Naukowego”, t. 43. S. 172–239 [i odbitka].

Ziemia Teofil. 1875. *Z Krakowa.* „Gazeta Narodowa”, nr 65. S. 3.

Ziemia Teofil. 1877. *Psychologia.* Kraków: Drukarnia Uniwersytecka.

Ziemia Teofil. 1882. *Petersburg, Odessa i Moskwa: Ustęp z życia Mickiewicza.* „Reforma”, nr 231. S. 1.

Ziemia Teofil. 1882/1883. *Adam Mickiewicz po raz pierwszy we Włoszech.* „Przegląd Lwowski” 1882, z. 20–22, 24; 1883, z. 2–5.

Ziemia Teofil. 1883a. *Mickiewicz w przededniu Towiańszczyzny.* „Tygodnik Ilustrowany”, nr 48–52.

Ziemia Teofil. 1883b. *Przyjaźń i miłość w życiu Mickiewicza (Okres wileński i kowieński)*. „Biblioteka Warszawska”, t. 2. S. 3, 358–384.

Ziemia Teofil. 1883c. *Wstępne słowo*. W: Stanisław Trembecki. *Pisma*. T. 1. Lwów: Nakładem H. Altenberga. S. I–XVIII.

Ziemia Teofil. 1884a. *Kilka słów z powodu najnowszej książki o Mickiewiczu („Kronika z życia Mickiewicza”, zestawił Wł. Bełza, Lwów 1884)*. „Tygodnik Ilustrowany”, nr 93. S. 226–227.

Ziemia Teofil. 1884b. *Mickiewicz w pierwszych latach emigracji*. „Przewodnik Naukowy i Literacki”, nr 1. S. 11–39; nr 2. S. 150–176.

Ziemia Teofil. 1884c. *Petersburg, Odessa i Moskwa: Ustęp z życia Mickiewicza*. „Biblioteka Warszawska”, t. 2. S. 215–236, 353–385.

Ziemia Teofil. 1886a. *Piotr Ronsard: Studium z literatury XVI wieku*. Kraków: Drukarnia „Czasu”.

Ziemia Teofil. 1886b. *Zamachy na autorstwo Szekspira*. „Przewodnik Naukowy i Literacki”. S. 721–729, 818–824, 912–921, 1020–1024.

Ziemia Teofil. 1887. *Młodość Mickiewicza: Obraz pierwszych wpływów na rozwój umysłu i charakteru*. Kraków: A. Koziański.

Ziemia Teofil. 1889. *Dante jako obrońca jednolitej mowy ojczystej*. „Przewodnik Naukowy i Literacki”. S. 22–27, 134–147.

Ziemia Teofil. 1891a. *Reformy szkół gimnazjalnych*. „Czas”, nr 180–181, 184, 188, 191, 200, 214, 220, 256.

Ziemia Teofil. 1891b. *Wychowanie w Anglii*. „Czas”, nr 12. S. 2.

Ziemia Teofil. 1892. *Pogadanki pedagogiczne*. „Czas”, nr 72. S. 2; nr 76. S. 2.

Ziemia Teofil. 1893. *W obronie Dżemmy Donati*. W: *Upominek: Książka zbiorowa na część Elizy Orzeszkowej (1866–1891)*. Kraków: Gebethner i Ska. S. 604–606.

Ziemia Teofil. 1898. *Gimnazja pruskie po uchwałach konferencji berlińskiej i najnowszych reformach (odbitka z „Muzeum”)*. Lwów: Drukarnia Związkowa.

Życiorys Mickiewicza. 1883. „Dwutygodnik dla Kobiet”, nr 18. S. 214.

Tadeusz Budrewicz

TEOFIL ZIEMBA – ADAM MICKIEWICZ'S BIOGRAPHER

(abstract)

Teofil Ziemba (1847–1900) was a middle school teacher and a university lecturer. He taught Polish language and literature in middle school; at the university he lectured in philosophy, aesthetics, and psychology. Thanks to these university courses, he developed a research method: psychological biographical studies. Its goal was to examine life experiences and their depictions in literary works. Ziemba discovered some of the hitherto unknown documents related to the life of Adam Mickiewicz and published many articles on Mickiewicz's life and works. His research was hardly professional – Ziemba was an amateur in literary studies. He never published innovative interpretations of Mickiewicz's works, but he contributed to the publication of a critical biography of the poet.

KEYWORDS

Adam Mickiewicz; Teofil Ziemba; biography; documents; history of literature